

IMAGINARNO IN SLOVENSKA KULTURNA IDENTIFIKACIJA

Potocco Marcello

Univerza na Primorskem, Koper, Slovenija

Following Castoriadis' theory of social imaginary, as well as N. Frye's and Ricoeur's concept of narrative construction of society, the author shows a possibility to use the notion of »founding myth« in the discussion of the Slovenian national identification. The founding myth is understood as a means of homogenisation which takes part in the process of constituting the social imaginary significations. The constitution of the founding myth is intertwined with material praxis and with the so called stock responses. The author shows some of the key mechanisms that have been involved in the formation of the Slovenian national identification, especially the feeling of endangerment and the bifocality of identification, which are both understood as stock responses. The 19th Century and the rise of jansenism were crucial in forming these stock responses, thus the author gives a brief description of the magazine *Novice* which has been established in 1848.

V svojem prispevku izhajam iz predpostavke, da se pojem kulturne identifikacije tesno povezuje s pojmom družbeno imaginarnega, ki je po mnenju Corneliusa Castoriadisa osnovno načelo vsakršnega skupnostnega osmišljanja. Castoriadis imaginarno pojmuje kot magmo smislov, razpoložljivih za vzpostavitev simbolne povezave, s pomočjo katere posameznik zasnuje svojo identiteto (Castoriadis 1997: 308-11), družbeno imaginarno pa je v skladu z njegovo tezo mogoče razumeti kot poglavitni vir in način tvorjenja družbenih identifikacij. Natančneje, razumeti ga je mogoče kot poenotujoč način osmišljanja družbene realnosti, kajti družbeni imaginarij se po mnenju Castoriadisa osredinja v t.i. centralnih imaginarnih smislih – kot so npr. Bog, družina, narod –, ki usmerjajo načine osmišljanja in pomene zlepljajo v enoten način tolmačenja. Načini opomenjanja družbe so v okviru takšnega pojmovanja torej raznoliki in diferencirani, a družba je navzven organizirana v skladu s skupnimi mehanizmi, t.j., v skladu s centralnimi imaginarnimi smisli, ki določajo homogenizacijo različnosti oz. poenoteno tolmačenje različnih smislov in pomenov.

Čeprav imamo pri poenotenju družbene skupnosti opravka s povsem konkretnimi materialnimi praksami, Castoriadis potemtakem opozarja, da je osmislitev realnosti za družbo vedno bistvenejša od materialne realnosti same (Castoriadis 1997: 308 isl.). Podobno tudi Paul Ricoeur skupnostno osmišljanje razume predvsem kot interpretacijo ali kot narativo – torej jo povezuje z zgodbeno sestavljenostjo posamičnih (imaginarnih) smislov (Ricoeur 2002: 202) –, Northrop Frye pa skupnostnemu osmišljanju celo eksplicitno pripisuje strukturo mita (Frye 1974: 53; Frye 1973: 162). Zato lahko o osmislitveni narativi naroda govorimo kot o utemeljitvenem mitu, vendar ne v smislu »fiksne« družbe, kajti v mitu svojo osmislitev dobivajo tako raznolike mentalne predstave posameznikov, ki so osnova družbene mitologije, kot tudi posamične šablone in t.i. množični odzivi na skupne družbene položaje (Frye 1974: 7, 20). Množičnim odzivom, o katerih govori Frye, bi lahko rekli repertoarni odzivi ali množične vloge, saj narodna identiteta, tako kot sleherna ideologija, pomeni podrejanje, a tudi proces usposabljanja za izvajanje določenega repertoarja vlog v družbi (Therborn 1987: 37). V resnici bi lažje kot o usposabljanju govorili o sotvorbi teh vlog, skozi katere se materializirajo oziroma udejanjijo posamični imaginarni smisli.

Predlaganih možnosti, kakšen naj bi bil slovenski utemeljitveni mit, doslej ni bilo malo, a po večini v njih ni mogoče prepoznati konsistentne nacionalne narative, marveč kvečjemu posamične t.i. repertoarne oz. množične odzive. Obenem pa ima z množičnimi odzivi slovenska narativa vendarle neko posebno težavo. Nada Zgonik pomenljivo ugotavlja, da Slovenci nimamo narodno zgodovinskih junakov ali motivov, ki bi se naslanjali na vredne dogodke iz »zmagovite zgodovine« (Zgonik 2002: 118-127). Po mnenju Zgonikove naj bi zato

narava pri Slovencih prevzela vlogo utemeljitvene narative, ta pa naj bi se izogibala politično-zgodovinskim namigom oziroma naj bi zgodovinskost spreminjala v podaljšek panteistične narave.

Iz literarne prakse bi bilo ob naravno-panteističnih delih, na katera opozarja Zgonikova, mogoče pokazati tudi na primere zgodovinskega množičnega odziva. Med pesniškimi besedili je najizrazitejši takšen primer Prešernov *Krst pri Savici*, ki snovno posega k eminentno zgodovinskemu motivu. Vendar je značilno, da ta motiv Prešeren obda s psevdo zgodovinsko snovjo (Kos 2002: 10), zato tudi Črtomirja vzpostavlja kot psevdo-zgodovinskega junaka. Še posebej je ta značilnost izrazita zato, ker je Črtomir v večjem delu pesnitve romaneskni in ne epski junak, ki bi deloval v okviru »javnosti« (prav tam). Črtomirja tako ni mogoče enostavno uporabiti kot temeljno figuro nacionalne zgodovinske narative in zato ne čudijo dvoumna mnenja v zvezi s *Krstom*, v zvezi s katerim literarna zgodovina poudarja domoljubno funkcijo, a tudi osebni pesimizem, ki je daleč od obče zgodovinske veljavnosti (Hladnik 1996: 206 isl.). Na podobno dvoumnost v obravnavi zgodovinskega opozarja Miran Hladnik v zvezi s trivialnim zgodovinskim romanom in povestjo, ki ju upravičeno označi kot pomembna žanra nacionalne interpelacije. Hladnik opozarja, da so literarni kritiki sicer poudarjali njuno narodno spodbudno funkcijo, vendar je tudi literarna kritika zgodovinski roman vrednotila dvoumno, saj je na račun nacionalno spodbudne funkcije nevtralizirala dejansko zgodovinskost (prav tam: 203-05). Tako Hladnik obenem opozori na problematičnost zgodovinske motivike, in sicer prav na pomanjkanje izpričanih zgodovinskih osebnosti, pa tudi dogodkov iz slovenske zgodovine.

Očitno o zatekanju k naravi torej ni mogoče govoriti kot o obče veljavni praksi ali celo kot o nacionalni narativi; opredeliti ga je mogoče le kot enega izmed množičnih odzivov. Čeravno je – po drugi strani – obstajal zagon k zgodovinskim snovem, pa se je vseeno mogoče strinjati s tezo, na katero namiguje Zgonikova: da je zgodovinskost v nacionalni narativi pojmovana dvoumno ter da v tej situaciji ikonografsko zatekanje k rodnosti narave prevlada, kar kaže na pasivnost, zlasti na politično pasivnost narodnega telesa.

Menim, da je ta odziv bistveno sooblikoval nacionalne osmišljitvene mehanizme, vzroke zanj pa bi lahko pojasnilo dejstvo, da slovensko ozemlje leži na geostrateško prepisnem območju. Jan Makarovič opozarja, da je bila zaradi prehodnosti prostora identifikacija na Slovenskem že od prazgodovine naprej razpeta med različna vplivna območja, najpomembnejša pa naj bi bila premestitev vplivnih območij ob priseljevanju Slovanov. Kljub zrušitvi tradicije, ki je ob koncu antike že prevzela krščanstvo, je slovensko ozemlje, v nasprotju z večino okoliškega ozemlja, hitro dosegla ponovna kristjanizacija, irsko-frankovski misijoni pa so ostro nadvladali morebitni kasnejši vpliv ciril-metodovega misijona (Makarovič 1998: 16, 77 isl.). Za slovenska ozemlja je bil značilen položaj, da so Slovani na njih prevladali jezikovno-etnično, medtem ko je bila njihova kultura skoraj v celoti »splošno evropska«, prevzeta z germanskega severa. A obenem so bili s prevlado frankovsko-irskega misijona prišleki na tem ozemlju ločeni od slovanskih skupin, ki so se naselile južneje.

V tem zgodnjem položaju razcepljenosti na več kulturnih obrazcev je mogoče videti sled dvojnosti, ki je zaznamovala slovensko kulturno identifikacijo vse do 20. stoletja. Že Linhart je v svoji *Versuch eine Geschichte von Krain und den übrigen Ländern der Südlichen Slaven Österreichs* (1788–1791) slovenski narod postavil v okvir južnoslovanske povezave znotraj avstrijske monarhije, ni pa izrazil jasnega razmerja med slovenskim ljudstvom in skupnim slovanskim deblom (Zwitter 1990: 69-71, 89-92, 116). Ta položaj se je zrcalil v literaturi, na eni strani v Vrazovem ilirizmu in na drugi strani v Prešernovem zagovarjanju avtonomnosti slovenskega jezika. Nesamoumevnost popolne kulturne identifikacije s slovanstvom se je najizraziteje pokazala ob razpadu avstroogrške monarhije, ko ob načrtovanju povezav z drugimi Slovani še ni bilo dokončno jasno ali naj bi šlo za izključno politično ali tudi za kulturno povezovanje (Zwitter 1990: 119-182).

Dvojnost kulturnih obrazcev je mogoče opredeliti kot enega glavnih množičnih odzivov v tvorbi nacionalne narative. Vendar bi jo bilo zmotno omejevati zgolj na dvojnost v odnosu

do slovanstva, še manj pa bi jo bilo smiselno pripisovati pretežno premestitvi vplivov, ki so jih spodbudila slovanska preseljevanja. Upoštevati je treba, da je vznik nacionalnih identifikacij po ugotovitvah sociologov, kot sta Eric Hobsbawm ali Benedict Anderson, povezan z vznikom meščanske družbe, deloma v renesansi, zlasti pa v dobi razsvetljenstva: nacionalnost kot ideološki apel je šele proizvod meščanskega sloja in je nadomestilo za tradicionalno fevdalno-religijsko družbo (npr. Anderson: 16-20, 47-57, 75 isl.).

Renesansa in humanizem, ki ju na slovenskem ozemlju zaznamuje protestantizem, nista prinesla le prvih slovenskih tiskov, marveč tudi nove zasnutke identifikacijskih mehanizmov in kulturnih večznačnosti. Zaradi poteka reformacije in nato protireformacije ni bila otežena le integracija Prekmurja v skupni identifikacijski diskurz, ampak je protireformacijski janzenizem v katolištvo vnašal vrsto netradicionalno katoliških in celo protestantskih kulturnih vrednot, najznačilneje nemški »protestantski« tip t.i. avtoritarne družine (Makarovič 1998: 99 isl.). Obdobje razsvetljenstva je bilo še veliko bolj problematično. Zaznamovale so ga vsaj tri značilnosti, ki so oteževale skupne identifikacijske mehanizme. Na prvem mestu je bila geografsko-politična razdrobljenost ozemlja. Ta sicer ni bila neznačilna za druge evropske dežele, a obstajajo opozorila, da sta bili geografska razdrobljenost in fizična nepovezanost zlasti pred letom 1848 v Sloveniji izrazitejši in toliko bistvenejši zavori pri združevanju enotne nacionalne narative (Grafenauer 1993). Premočna pokrajinska zavest je bila povezana tako z neenotnim pojmovanjem naroda, kakor predvsem z neenotnim pojmovanjem jezika. Japljev prevod Biblije, denimo, še ni izhajal iz jasnega pojmovanja naroda, medtem ko so spisi Janeza Žige Popoviča, ki so o Slovencih že govorili kot o enotnem narodu, med sodobniki ostali neznani (Grafenauer 1974: 130; Grafenauer 1973: 193-194). To v času pred razsvetljenstvom ni bilo nenavadno. Šele iz razsvetljenskega empirizma naj bi namreč sledilo, da posameznik pripada konkretni etnični skupnosti ali narodu (Kos 2001: 62-63, 69-70). Bolj problematičen je bil prenos teh vzorcev v razsvetljenstvo. Pojem naroda v razsvetljenstvu je povezan z meščanstvom, nejasna opredelitev slovenskega naroda, ki sem jo že omenil v zvezi z Linhartom, pa je s tega stališča torej povezana z nerazvitim meščanstvom. To mnenje potrjujejo predvsem zgodovinski podatki. Vznik meščanstva v Sloveniji beležimo razmeroma pozno: Gestrin in Melik navajata, da so se slovenski obrtniški, nižjemeščanski in meščanski sloj pričeli razširjati šele po marčni revoluciji, a je bila rast slovenskega deleža med meščanstvom tudi takrat postopna. Zlasti med veliko buržoazijo je bil delež slovenskega prebivalstva majhen (Gestrin in Melik 1966: 154-169).

Kljub temu, da so Ilirske province nakazale možnost, da bi slovensko prebivalstvo lahko živelo v nerazdeljeni politično-državni tvorbi, v tem času ni obstajala baza meščanstva, na katero bi bilo mogoče cepiti razsvetljensko nacionalno identifikacijo; celo za intelektualno bazo bi bilo mogoče reči, da je v veliki meri nastala šele ob ali kot posledica ugodnejše obravnave slovenskega jezika v šolskem sistemu Ilirskih provinc.¹ V nasprotju s tem je bil tretji dejavnik, ki je znotraj habsburške monarhije zaviral vznik konsistentnejše slovenske nacionalne narative, konkurenčni avstro-nemški diskurz, ki je bil vezan na nemško meščanstvo, živeče na slovenskem ozemlju. Oba diskurza sta soobstajala v prikritem ali odkritem konfliktu, pri tem pa so bili mehanizmi ideološke interpelacije večinoma rezervirani za avstro-nemško podrejanje.

Althusserjanska teorija ideologije opozarja, da je eden izmed glavnih mehanizmov nacionalne interpelacije šolski sistem. Na tem področju je bila slovenska kulturna identifikacija vseskozi blokirana. Vlado Schmidt pokaže, da je bil germanizacijski pritisk na tem področju prisoten že med jožefinskimi šolskimi reformami, in sicer tako, da je bila slovenščina povečini omejena na prva dva razreda trivialke ter na verske in praktične predmete; s tem ji je bil prepreden status jezika inteligence (Schmidt 1988, I: 44-82, 100-140; II: 1-45). Po l. 1848 je šolsko ministrstvo sicer izdalo priporočilo o poenotenju slovenske

¹ Za podrobnejši pregled pomena Napoleonovih Ilirskih provinc prim. npr. Zwitter 1990.

slovnice v učbenikih (Schmidt 1988, II: 97), a se je germanizacijski pritisk nadaljeval in okreplil v 60. in 70. letih 19. stoletja, najpomembneje z blokado poizkusov, da bi z Janežičevo slovnico v gimnazijsko šolsko uporabo uvedli zametek slovenske literarne zgodovine (prav tam, III: 64-91, 316-400) in s tem njeno morebitno nacionalno interpelacijo.²

Konflikti z avstro-nemškim diskurzom so bili temelj občutka ogroženosti, ki je postal eden najpogostejše omenjenih množičnih odzivov v slovenski literarni in kulturni zgodovini, pri čemer ga najpogostejše omenjajo v povezavi z jezikom (npr. Debeljak 1998). Tvegamo lahko trditev, da je prav zaradi dolgotrajnosti pritiskov prerasel zgolj omejeni množični odziv in se ustoličil kot centralni imaginarni smisel naroda, kar ugotavlja tudi Paternu ob tipološkem pregledu književnosti (Paternu 1974: 74). Slovensko uporništvo je, kot ugotavlja Paternu, z redkimi izjemami neradikalno, manj politično kot kulturno, to pa se sklada z imaginarijem ogroženosti, kajti upor, ki ni politični upor, je blizu resignaciji, izhaja iz razcepljenosti med različnimi kulturnimi obrazci, ki ne zbuja odpora navzven, zbuja pa pasivnost.

Kako pomemben je diskurz nemoči, najočitneje kažejo interpretacije karantanske države, predvsem pa mesto, ki ga ima v nacionalnem diskurzu ponovno pokristjanjevanje. Na imaginarij pokristjanjevanja je seveda v nemajhni meri vplival Prešernov *Krst pri Savici*. M. Juvan opozarja, da je Prešeren v *Krstu* formuliral za narod konstitutivno vprašanje, in sicer v obliki prelomnega dogodka, ki mu je pomenil začetek tisočletne slovenske podrejenosti (Juvan 1990: 99). *Krst* je dejansko uveljavil narativo nasilnega pokristjanjevanja, čeprav to tolmačenje zgodovinsko ne drži povsem, saj je za irske misijone veljalo, da je bilo njihovo delovanje razmeroma blago (gl. npr. Grafenauer 2000: 194-209). Prav tako naj bi bilo pokristjanjevanje povezano s politično podreditvijo in z izgubo samostojnosti, kar zopet drži le deloma. Toda Prešeren je v povezavi s pokristjanjevanjem kot del narative izpostavil še eno pomembno značilnost. Izguba samostojnosti je v *Krstu* utemeljena ne le v vojaški nadmoči, ampak je tudi posledica razcepa družbenega telesa, katerega močnejši del nastopi kot podaljšek nove državne politike. Juvanovo tolmačenje potrjuje tezo, da je ta razcep vpisan v osrčje »etnične idenitete« (Juvan 2002: 356), vendar ne gre le za nazorski razcep. V *Krstu* se očitno zrcali dvojnost kulturnih obrazcev, ki ima širši okvir in za katero tudi Prešeren sugerira, da je bila prisotna že v zgodnjem obdobju zgodovine slovenskega ozemlja; v *Krstu* se konkretno pojavi kot množični odziv, in sicer kot razcep narodno-družbenega telesa, ki je bistveno povezan z občutkom narodove ogroženosti. Nemoč navzven se pokaže zaradi pomanjkanja enoznačne, narod potrjujoče zgodovinske identifikacije oziroma nacionalne narative, zaradi razcepljenosti, skratka; ta pa ni toliko posledica večznačnosti kulturnih obrazcev, kolikor njihove nepopolne diferenciranosti in nekonsistence.

Kosovo poudarjanje naroda kot notranje diferencirane tvorbe (Kos 1996: 16) je do neke mere podobno Bourdiejevim opredelitvam jezikovnega ali literarnega trga (npr. Bourdieu 1994: 34-162). Če bi lahko govorili o narodno-kulturnem trgu, bi ga bilo mogoče opredeliti kot trg, na katerem polno diferencirane različice kulturnih identifikacij tekmujejo v medsebojnih kulturnih bojih in obenem ohranjajo interes za ohranjanje trga. Diferenciranost položajev potemtakem ne zajema le družbenorazrednih, marveč tudi idejne in intelektualne položaje, vse to pa je bilo po Kosovem mnenju v slovenskem prostoru dolgo časa problematično. Menim, da ravno iz te problematičnosti izhajata tako množični odziv ogroženosti kakor tudi Prešernova formulacija narodnega vprašanja.

Nerazvito slovensko meščanstvo in inteligenca sta bila lahko le delen razlog za tovrstno nediferenciranost. Mogoče se je strinjati s Kosom, ki kot drugi najpomembnejši razlog navaja janzenizem. Poleg tega, da je ohranjal potlačene različice verske identifikacije, je janzenizem, cepljen na utilitarizem, s svojim avtoritativnim nastopom prav tako preprečil pravi razmah svobodomiselstva in namesto tega ohranjal latentno diferenciranost družbenih identifikacijskih razlik (prim. Kos 1996: 119); s tem je preprečil, da bi se različne identifikacijske različice na skupnem trgu plodneje spopadle oziroma med seboj vzpostavile

² Slovnica je bila uradno zavrnjena zaradi cirilskega in glagolniškega dodatka, v resnici pa priznana šele po umiku literarnozgodovinskega dodatka l. 1865.

dialog. Šlo je še vedno predvsem za razliko med radikalno slovansko (različice ilirizma, političnega panslavizma) in radikalno »evropsko« identifikacijo (avstrijski legitimizem), znotraj katere so se cepile še katoliška, reformacijska in protireformacijska, deloma pa tudi že svobodomiselna ali celo ateistična identifikacija. Kako zelo je bila zaradi tega otežena formulacija različnih identifikacijskih različic in nazorskih smeri v 19. stoletju, je bilo vidno v pojavu slogaštva, političnega, pa tudi kulturnega, udejanjenega v Bleiweisovih *Kmetijskih in rokodelskih novicah* (1843-1902). V ideološki sferi je vzdušje neradikalnosti sooblikovalo dejstvo, da sta bili obe prevladujoči skupini inteligence, duhovniška in učiteljska, utemeljeni v preprostem ljudstvu (Grafenauer 1987: 158 isl.), kar je onemogočalo zagon k svobodomiselnejšim idejam, a prav tako zavrlo preobražanje konzervativne struje v moderno katoliško stranko (prim. Grdina 1999: 27).

Latentna nediferenciranost se je najjasneje pokazala v prisilni enotnosti slogaštva po polomu na volitvah leta 1873, ko je skupen politični nastop, opravičen z narodnimi cilji, zahteval izogibanje javnim spopadom in tako prikrival razlike med liberalci in konzervativci. Če je bila ta strategija deloma uspešna za pridobitev kmečkega prebivalstva v družbeni prostor, je bila neuspešna v odnosu do meščanstva, katerega velik del se je politično navezal na nemške liberalne stranke (Grdina 1999: 77, 102). Do prave diferenciacije, ki bi vključevala in zajela tudi sloj, ki je običajno najpomembnejši nosilec nacionalne ideje, torej ni prišlo.

Bleiweisove *Novice*, ki so bile nekakšen predhodnik slogaštva, so enako značilno monopolizirale politično in kulturno misel. Če zanemarimo medobdobje med letoma 1848 in 1850, so bile do l. 1868 ob *Zgodnji Danici* (1849-1904) edini časopis v slovenskem jeziku. Že ta položaj je omogočal prevlado zgolj ene nazorske možnosti in s tem neradikalne, cesarskemu legitimizmu podrejene obravnave narodnostnega vprašanja (Slodnjak 1968: 132-35, 148; Grafenauer 1974: 311-14). Monopolizacijo pa je bilo še zlasti mogoče zaslediti v uredniški politiki na kulturnem področju. *Novice* so zavrle morebitno diferenciacijo na področju periodike, ko so – opravičene z bojem proti ilirizmu – nastopile zoper prve poizkuse, da bi v slovenskem prostoru pričele delovati literarne revije drugačnih mišljenj in estetik. Tako so med letoma 1850 in 53 le za kratek čas lahko vzniknile *Slovenska čbela*, *Slovenska Bčela*, *Zvezdice* in *Zora*. *Novice* so same objavljale besedila didaktičnega patriotizma, obenem pa je bil zanje značilen strogi cesarski legitimizem in verski konzervativizem (podrobneje gl. Paternu 1960: 7-90; Slodnjak 1968: 135). Izven takšne literature je bilo moč v *Novicah* objavljati le malo, o čemer najbolje priča izbor Prešernovih pesmi, ki so bile pripuščene v časopis: nekaj prigodniških pesmi, *Krst pri Savici*, *Memento mori* in že s pridržkom *Od železne ceste* (Paternu 1960: 44-45). Nacionalna tematika naj bi bila torej poudarjena, brez erotike ali s sublimirano erotiko, brez pretiranih svobodomiselnih prvin. Na enak način lahko opazujemo vlogo kritiške dejavnosti v *Novicah*: tej so sicer prvokrat omogočile javno objavljanje, vendar so obenem pod krinko izogibanja preprirom vztrajale pri apologetskih, informativnih kritikah, s tem pa v praksi zavirale estetsko utemeljeno kritištvo. Kajpak je bila takšna praksa zopet utemeljena v tendenčnem patriotizmu. Narodni apel je tudi na tem področju preprečeval razcepitev estetskih in ideoloških različic kritištva in kulture na sploh.

Novice so bile, seveda, le zrcalo družbenih razmer v slovenskem narodnem prostoru, toda monopolna prevlada *Novic*, ki se je pričela krhati dokaj pozno, je reproducirala obstoječo potlačitev skupnostnih identifikacijskih različic: političnih, svetovnonazorskih ali kulturno-estetskih. Različne »repertoarne« vloge so v veliki meri ostajale v latentnem stanju – prisotne, vendar neizražene, nevzpostavljene kot samostojen horizont pomenov ali protipomenov, s tem pa se je ohranjala notranja identifikacijska nestabilnost in specifičen način reševanja tega položaja, ki je povezan na eni strani z elegizmom, resignacijo, zgolj kulturnim udejstvovanjem, in na drugi strani z nezmožnostjo dejanskega uporniškega delovanja navzven. Tako kot je to veljalo »navznoter«, je potlačitev tudi navzven v največji

meri onemogočila tveganje odprtega soočanja z drugimi identifikacijami ali z drugimi dejavniki moči.

Šele iz te perspektive se odnos do narave, na katerega sem opozarjal na začetku, kaže predvsem kot odnos do prostora-zemlje, ki postane nadomestna identifikacijska točka. To je v več pogledih pasivna identifikacija, saj se namesto na časovno identifikacijo naslanja na predmoderno prostorsko vez in skladno s tem na ljudstvo namesto na moderno pojmovan narod; zato tudi narod predstavlja pretežno kot kulturni, ne pa kot politični subjekt. In še več, kulturni subjekt je omejen na razčiščevanje odnosov navznoter, ne pa na opredeljevanje svojih odnosov navzven. Poudarjanje narave naravo dojema kot *navidezno* notranjo trdnost, ki že vnaprej obstaja kot garant za kolektiv, ne pa nujno tudi za zunanost. Takšna identifikacijska narativa ima neko šibkost: teži k namernemu zanemarjanju *samoogledovanja v drugem*, ki ne glede na to, ali je v identifikaciji potlačeno ali priznано, bistveno vpliva na narativno identiteto.

Literatura

- Anderson B.* Zamišljene skupnosti; o izvoru in širjenju nacionalizma / B. Anderson. Ljubljana: Studia Humanitatis, 1998.
- Bourdieu P.* Language and Symbolic Power / P. Bourdieu. Cambridge: Polity Press, 1994.
- Castoriadis C.* The Imaginary Institution of Society / C. Castoriadis. Cambridge: Polity Press, 1997.
- Debeljak A.* Individualizem in literarne metafore naroda / A. Debeljak. Maribor: Založba Obzorja, 1998.
- Frye N.* Anatomy of Criticism / N. Frye. Princeton: Princeton UP, 1973.
- Frye N.* The Stubborn Structure / N. Frye. London: Methuen & Co, 1974.
- Gestrin F., Melik V.* Slovenska zgodovina od konca osemnajstega stoletja do 1918 / F. Gestrin in V. Melik. Ljubljana: DZS, 1966.
- Grafenauer B.* Zgodovina slovenskega naroda, 5 knj. / B. Grafenauer. Ljubljana: DZS, 1974.
- Grafenauer B.* Slovensko narodno vprašanje in slovenski zgodovinski položaj / B. Grafenauer. Ljubljana: Slovenska matica, 1987.
- Grafenauer B.* Slovenski zgodovinski prostor in država / B. Grafenauer // Nova revija, št. 134-135. Ljubljana, 1993. S. 167-187.
- Grafenauer B.* Karantanija / B. Grafenauer. Ljubljana: Slovenska matica, 2000.
- Grafenauer I.* Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovstva / I. Grafenauer. Celje: Mohorjeva družba, 1973.
- Grdina I.* Od rodoljuba z dežele do meščana / I. Grdina. Ljubljana: Slovenska matica, 1999.
- Hladnik M.* Slovenska diskusija o zgodovinski povesti in zgodovinskem romanu / M. Hladnik // Slavistična revija, l. 44, št. 2. Ljubljana, 1996. S. 201-221.
- Juvan M.* Imaginarij Kersta v slovenski literaturi: medbesedilnost recepcije / M. Juvan. Ljubljana: Literatura, 1990.
- Juvan M.* Modernost Krsta pri Savici? / M. Juvan // Romantična pesnitev (Obdobja 19) / ur. M. Juvan. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi-tuji jezik FF, 2002. S. 347-362.
- Kos J.* Duhovna zgodovina Slovencev / J. Kos. Ljubljana: Slovenska matica, 1996.
- Kos J.* Primerjalna zgodovina slovenske literature / J. Kos. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2001.
- Kos J.* Puškinov roman v verzih in Prešernova povest v verzih kot genološki problem / J. Kos // Romantična pesnitev (Obdobja 19) / ur. M. Juvan. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi-tuji jezik FF, 2002. S. 3-12.
- Makarovič J.* Od Črne boginje do Sina božjega; slovensko ozemlje kot sotočje verskih tokov / J. Makarovič. Ljubljana; Pisa: Fakulteta za družbene vede; Università degli studi di Pisa, 1998.

- Paternu B.* Slovenska literarna kritika pred Levstikom / B. Paternu. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani - Univerzitetna založba, 1960.
- Paternu B.* Pogledi na slovensko književnost: študije in razprave, 2 zv. / B. Paternu. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1974.
- Schmidt V.* Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem, 3 zv. / V. Schmidt. Ljubljana: Delavska enotnost, 1988.
- Skušek-Močnik Z. (ur.)* Ideologija in estetski učinek / Z. Skušek-Močnik. Ljubljana: Cankarjeva Založba, 1980.
- Slodnjak A.* Slovensko slovstvo / A. Slodnjak. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1968.
- Therborn G.* Ideologija moči in moč ideologije / G. Therborn. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1984.
- Zgonik N.* Podobe slovenstva / N. Zgonik. Ljubljana: Nova revija, 2002.
- Zwitter F.* O slovenskem narodnem vprašanju / F. Zwitter. Ljubljana: Slovenska matica, 1990.